

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARI NUTQIDA LEKSIK SINONIMLARNI FAOLLASHTIRISH BOSQICHLARI

STAGES OF ACTIVATING LEXICAL SYNONYMS IN THE SPEECH OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS

ЭТАПЫ АКТИВИЗАЦИИ ЛЕКСИЧЕСКИХ СИНОНИМОВ В РЕЧИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Akbarova Zuxro Akmaljonovna¹, Rustamova Davlatxon Toyirjonqizi²

¹Akbarova Zuxro Akmaljonovna – Farg'onadavlatuniversiteti Filologiya fanlarin omzodi, dotsent

²Rustamova Davlatxon Toyirjonqizi – Farg'ona davlat universiteti boshlang'ich ta'lim uslubiyoti kafedrasida o'qituvchisi.

Annotatsiya

Ushbu maqolada sinonimiya tushunchasi va uning mazmunini o'rganish, boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun kelishi mumkin bo'lgan nutqiy vaziyatlarda sinonim so'zlardan o'rinli foydalanish ko'nikmalari, uning rivojlanib borishi ta'kidlanadi. Sinonim so'zlarni boshlang'ich ta'lim jarayonida kichik yoshdagi o'quvchilarga bosqichma-bosqich o'rgatish usullari, sinonim so'zni o'quvchilar nutqida faollashtirishda darsliklardan foydalanish hamda ona tilidagi sinonimiya hodisasini o'zlashtirish darajasini oshirib borishi haqida so'z yuritiladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilariga sinonimiya tushunchasi haqidagi ma'lumotlarni berishning miqdori tushunchaning o'ziga xos xususiyatiga, uning lisoniy tabiatiga, ma'lum bir funktsional uslubda qo'llanish darajasiga, shuningdek, o'quvchilarning yosh xususiyatlariga bog'liq. O'quvchilar nutqida leksik sinonimlarni faollashtirish bo'yicha ularga zaruriy ma'lumotlarni yetkazishda boshlang'ich sinflar uchun ona tili darliklariga sinonimiyaga oid nazariy ma'lumotlarni batafsilroq kiritish samaraliroq bo'ladi. Kichik yoshdagi o'quvchilarga induktiv usulda yangi tushunchalarni o'rgatish ularni faol bilish jarayonida sodir bo'lishi bilan samaralidir.

Аннотация

В данной статье исследуется понятие синонимии и ее содержание, формирование навыков уместного употребления синонимов в речевых ситуациях, с которыми могут столкнуться учащиеся начальной школы, и ее развитие. Методика поэтапного обучения синонимов младших школьников в процессе начального обучения, использование учебников в активизации синонимов в речи учащихся, а также повышение уровня овладения явлением синонимии в родном языке. Объем информации, предоставляемой учащимся начальных классов о понятии синонимии, зависит от характера понятия, его языковой природы, степени применения в том или ином функциональном стиле, а также возрастных особенностей учащихся. Более эффективным будет включение более подробной теоретической информации о синонимии в родном языке для учащихся начальных классов в обеспечение их информацией, необходимой для активизации лексических синонимов в их речи. Обучение младших школьников новым понятиям индуктивным способом эффективно, поскольку происходит в процессе активного их изучения.

Abstract

This article explores the concept of synonymy and its content, the development of skills in the appropriate use of synonyms in speech situations that elementary students may encounter, and its development. Methods of step-by-step teaching of synonyms to young students in the process of primary education, the use of textbooks in the activation of synonyms in students' speech, as well as increasing the level of mastery of the phenomenon of synonymy in the native language, referred to. The amount of information provided to primary school students about the concept of synonymy depends on the nature of the concept, its linguistic nature, the degree of application in a particular functional style, as well as the age characteristics of the students. It will be more effective to include more detailed theoretical information on synonymy in the native language for primary school students in providing them with the information they need to activate lexical synonyms in their speech. Teaching young learners new concepts in an inductive way is effective as it takes place in the process of actively learning them.

Kalit so'zlar: nutq, boshlang'ich sinf, sinonim so'zlar, so'z boyligi, leksik so'zlar, tafakkur, metod, lisoniy, lug'at, etimologiya, darslik, faollashtirish, induktiv, stilistik sinonimlar.

Ключевые слова: речь, начальная школа, синонимы, лексика, лексические слова, мышление, метод, лингвистический, словарь, этимология, учебник, активизация, индуктивные, стилистические синонимы.

Key words: speech, elementary school, synonyms, vocabulary, lexical words, thinking, method, linguistic, dictionary, etymology, textbook, activation, inductive, stylistic synonyms.

KIRISH

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining "tafakkurini to'g'ri rivojlantirishda to'g'ri grammatik fikrlashni tarbiyalashning zaruriy sharti sifatida, lingvistik shakllarning semantik tomonini ochib berishni hisobga olgan holda grammatikani o'rganish bilan lug'at ishini mohirona uyg'unlashtirish kerak". Ko'plab mutaxassislarning ta'kidlashicha, kichik yoshdagi maktab o'quvchilari boshlang'ich ta'lim davrida hali lingvistik terminologiyani o'zlashtirmaganliklari sababli, ularga o'quv darsliklaridagi

leksik materiallarni deyarli hech qanday grammatik qoidalarsiz, nazariy ma'lumotlarsiz, tushunarli topshiriq va bolalar uchun mo'ljallangan lug'atlar bilan ishlash asnosida yetkazish til hodislarini o'rgatishning eng samarali usullaridan biridir.

Maktabda sinonimlar ustida ishlash o'quvchilarning so'z boyligini boyitish metodikasining istiqbolli yo'nalishlaridan biri sifatida muhim ahamiyatga ega. S.Abakumov va M.Soloninolar sinonims o'zlarni «o'quvchilarning so'z boyligini oshirish bo'yicha barcha ishlarning asosi» deb hisoblaydi. O'zbek tili sinonimlarini bilish o'quvchilar nutqini boyitishi va matn tuzishdagi ahamiyati haqida O.Oxunjonovanning ilmiy tadqiqotida ham o'rganilgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilish jarayoni turli o'quv fanlari, jumladan, ona tili darslarida tilimizda mavjud so'zlarning asosiy mazmunini tushunishga va tushuncha shakllanishining psixologik bosichlarini bosib o'tishga yo'naltirilishi bilan ahamiyatlidir. Boshlang'ich sinf o'quvchilariga sinonimiya tushunchasi haqidagi ma'lumotlarni berishning miqdori tushunchaning o'ziga xos xususiyatiga, uning lisoniy tabiatiga, ma'lum bir funktsional uslubda qo'llanish darajasiga, shuningdek, o'quvchilarning yosh xususiyatlariga bog'liq. O'quvchilar nutqida leksik sinonimlarni faollashtirish bo'yicha ularga zaruriy ma'lumotlarni yetkazishda boshlang'ich sinflar uchun ona tili darliklariga sinonimiya oid nazariy ma'lumotlarni batafsilroq kiritish samaraliroq bo'ladi. Hozirgi paytda boshlang'ich sinf ona tili darsliklarida sinonimiya tushunchasini o'zlashtirishga mo'ljallangan nazariy ma'lumotlar va ularni mustahkamlovchi mashqlar yetarli emas.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Sinonimiya tushunchasini o'zlashtirish deganda uning mohiyatini, asosiy belgilarini tushunish, uni boshqa leksik tushunchalardan ajrata bilishgina emas, balki boshlang'ich sinf o'quvchilarida nutqiy muloqot jarayonida undan to'g'ri va o'rinli foydalana olish ko'nikmasini shakllantirish tushuniladi. Shunga ko'ra, sinonimiya tushunchasi mazmunini o'rganish, bilish, va uning mazmunini ochishni shunday tashkil qilish kerakki, o'quvchilar idrokida sinonim so'zlarning ma'no xususiyatlari va ularning nutqida o'ziga xos belgilar bilan foydalanish shartlari aniq farqlanishi zarur. Boshlang'ich sinf o'quvchilari ona tilida o'z fikrini lo'nda, aniq va ifodali tarzda bayon qilishlari uchun ular etarli so'z boyligiga ega bo'lishlari kerak.

Shunga ko'ra, boshlang'ich sinf o'quvchilari o'rganishi va bilishi zarur bo'lgan nazariy ma'lumotlarni bosqichma-bosqich o'rgatib borilsa, samaraliroq natija beradi. Avvalo, o'quvchilar sinonimlarning ta'rifini (o'quvchilar tushunishi mumkin bo'lgan so'zlar va ularning etimologiyasi bilan);

Keyingi bosqichda sinonimik qator tushunchasi va uning bosh so'zi haqidagi ma'lumotlar va navbatdagi bosqichda esa, semantik sinonimlar (terminlarsiz tushuntiriladi), so'nggi bosqichda stilistik sinonimlarning (terminlarsiz) o'ziga xos xususiyatlari uqtirib boriladi. Sinonimiya hodisasini bosqichma-bosqich o'rganish o'quvchilarga sinonimik qatordagi so'zlarning ma'no nozikliklarini ongli ravishda o'zlashtirishga, ushbu tushunchalarni birlashtirib turadigan bir xil ma'no va ularni o'zaro farqlab turadigan belgilarni farqlashga yordam beradi.

Ammo shuni alohida ta'kilash kerakki, yuqorida aytib o'tilgan bosqichlar o'rtasida aniq chegara bo'lishi mumkin emas, chunki sinonimiyaning barcha ajralib turadigan xususiyatlari bir-biri bilan chambarchas bog'liq. Sinonimiya hodisasiga tegishli nazariy ma'lumotlarni o'zlashtirishda quyidagi bosqichlarni ajratib ko'rsatish mumkin.

1-bosqich: sinonimiya tushunchasining ma'nosi, mohiyatini ochib berish, atama uning etimologiyasi bilan tanishish (misollarni rasmlar bilan asoslagan holda);

2-bosqich: sinonimik qator tushunchasini o'quvchilarning o'zlashtirish imkoniyati va saviyasini nazarda tutgan holda qatorning asosiy so'zini ajratib ko'rsatish;

3-bosqich: semantik sinonimlar bilan tanishish, sinonim so'zlar-ya'ni o'xshash ma'noli so'zlarning ma'no nozikliklarini aniqlashni amaliy ko'rsatish (masalan: bahor, ko'klam).

4-ya'ni yakuniy bosqichda stilistik sinonimlar bilan tanishtirish va ulardan nutqda ya'ni turli funktsional uslublarda foydalanishni nazariy ma'lumotlarni soddalashtirilgan holda (amaliy tarzda misollar yordamida ulug'-buyuk, katta-ulkan kabi)o'rgatish;

Zero bosqichma-bosqich olib borilgan ishlar boshlang'ich sinf o'quvchilarida ona tilidagi sinonimiya hodisasini o'zlashtirish darajasini oshirib boradi. O'quvchida sinonimik qatordagi so'z ma'nolarini solishtirish jarayonida o'zbek tilining o'zigagina xos bo'lgan jihatlari haqida tushuncha

paydo bo'lgach, ularda ona tilidan faxrlanish paydo bo'ladi. Binobarin, o'quvchilar shu tarzda sinonim so'zlarni o'rganib borsa, nutqiy vaziyatlarda sinonim so'zlardan o'rinli foydalanish ko'nikmalari rivojlanadi.

Birinchi bosqichda boshlang'ich sinf o'quvchilarini sinonimiya hodisasi bilan tanishtirishni boshlashda shuni yodda tutish kerakki, taqdim qilinayotgan ma'lumotlar o'quvchilar uchun mutlaqo yangiligi bois sinonimiya tushunchasini induktiv metod bilan tushuntirish maqsadga muvofiqdir. Kichik yoshdagi o'quvchilarga induktiv usulda yangi tushunchalarni o'rgatish ularni faol bilish jarayonida sodir bo'lishi bilan samaralidir.

XULOSA

Bolalalarda shakllanadigan lisoniy ong kognitiv ong bilan chambarchas bog'liqdir, zero, ularning har ikkalasi ham voqelikni bilish jarayonidir va bu jarayonning mahsuli-bilimdir. Natijada ushbu usul orqali boshlang'ich sinf o'quvchilarining mantiqiy tafakkurini rivojlantirishga yordam beradi va ularning nutq madaniyatini rivojlantirishga, ona tilida mavjud sinonim so'zlarning ma'nolarini har tomondan mukammal o'rganishga yordam beradi. Bundan tashqari kichik yoshdagi o'quvchilar bu jarayonda lisoniy hodisani tahlil qilishni, ma'lum bir voqelikni ifodalovchi til birliklarini taqqoslashni ham o'rganadilar. Shuning uchun sinonimiya tushunchasi bilan boshlang'ich sinf o'quvchilarini tanishtirishda o'quvchilarga til materialini kuzatishni taklif qilish kerak. Buni alifbo darsidan boshlab, "o'zbek tilining alifbosi" yoki "alfavit" so'zlarini tavsiya qilinadi. Kuzatish uchun o'quvchilarga "alifbo" yoki "alfavit" so'zlari o'qituvchi tomonidan alohida tushuntirib beriladi. Bunda birinchi sinf o'quvchilari ongida sinonim so'zlarning ta'rifsiz holatda shakllantiriladi. O'quvchilar o'xshash ma'noli so'zlarni nutqda qo'llaganda yoki yozganda, so'z boyligini oshirish uchun va bir so'zni qayta qo'llamaslik imkoni borligi to'g'risida dastlabki tasavvurga ega bo'lادilar. Tilda bir xil yoki ma'nosi yaqin bo'lgan so'zlarning mavjudligini tasdiqlash uchun o'qituvchi tomonidan o'quvchilarga ma'lum bir so'z izohi berilganda uning sinonimi ham aytib o'tilsa, o'quvchilarga sinonimlarni aniqlash oson bo'ladi. Boshlang'ich sinfda o'quvchilarga sinonimiyaning o'rgatishning asosiy yo'nalishlaridan biri dars jarayonida o'qituvchi turli mashq va topshiriqlarni tushuntirishga harakat qilib, sinonimlardan foydalanadi. Yoki o'quvchilarning o'zlariga o'zbekcha ma'nosi bir-biriga to'g'ri keluvchi so'zlarni topishni topshiriq qilib beradi. Bu tarzdagi topshiriqlar o'quvchilarning grammatik bilimlarini rivojlantirib, fikrlay olish malakalarini hamda nutqiy ko'nikmalarini shakllantirida samarali natija beradi.

ADABIYOTLAR

1. Сидоренко К. А. Работа над синонимами на уроках русского языка в 4-6 классах (Working on synonyms in Russian lessons in grades 4-6) : Дисс.. канд.пед.наук. – М., 1975. – 192 с.
2. Абакумов С-, Солонино М. К вопросу о работе над синонимами (On the issue of working on synonyms) //Русский язык в советской школе. —1929. —№ 2. — С. 89.
3. Охунjonova O., "Ta'lim bosqichlarida sinonimlar mavzusini o'qitish metodikasi". (Methods of teaching the topic of synonyms in the educational process) ped. f. n. dissertatsiya, -T.: 2009.
4. Akbarova Z.A. "Olam lisoniy manzarasining shakllanishida kognitiv o'ziga xoslik" (Cognitive specificity in the formation of the linguistic landscape of the world): Fil.fan.dokt.... (Dsc) diss.—Farg'ona, 2021, 17 b.
5. Hojiev A. O'zbek tili sinonimlarining izohli lug'ati (Annotated Dictionary of Uzbek Synonyms). - Toshkent. "O'qituvchi", 1974. B.308
6. Айдарова И.И. Формирование лингвистического отношения к слову у младших школьников. //Вопросы психологии. —1964. —№ 5. —С. 55.
7. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии. - М.: Педагогика, 1976.-С. 360 (Rubinshtein S.L. Problems of general psychology. - М.: Pedagogy, 1976.-S. 360.
8. Водовозов В.И. Избранные педагогические сочинения / Под ред.В.Я. Смирнова. - М.: Изд-во АПН РСФСР, 1958. — 632с . Rubinstein S.L. Problems of general psychology. - М.: Pedagogy, 1976.-S. 360
9. Выготский Л.С. Избранные психологические исследования // Мышление и речь. - М.: АПН РСФСР, 1956. - 518 с. Vygotsky L.S. Selected psychological studies // Thinking and speech. - М.: APN RSFSR, 1956. - 518 p.
10. Выготский Л.С. Собрание сочинений: В 6 т. Т. 2 // Проблемы общей психологии. -М.: Педагогика, 1982. - 504 с. (Vygotsky L.S. Collected Works: In 6 vols. Vol. 2 // Problems of General Psychology. -M.: Pedagogy, 1982. - 504 p.
11. Эльконин Д.Б. Мышление младшего школьника // Очерки психологии детей младшего школьного возраста / Под ред. А.Н. Леонтьева и Л.И. Божовича. - М.: АПН РСФСР, 1950. (Elkonin D.B. Thinking of a junior schoolchild // Essays on the psychology of children of primary school age / Ed. A.N. Leontiev and L.I. Bozhovich. - М.: APN RSFSR, 1950.